

DOINA BENEA, R. ARDEVAN, L. ZERBINI,
LA DACIA ROMANA, RUBBERTINO, 2007, 270 p.

Recent a văzut lumina tiparului în Italia, o lucrare în limba italiană dedicată provinciei Dacia romană, a două după cea publicată în străinătate acum câțiva ani în Germania, de Nicolae Gudea. Monografia are caracterul unei lucrări de popularizare menită să introducă publicul doritor de istorie în cunoașterea acestei provincii romane.

Monografia a fost realizată de doi autori: conferențiarul dr. Radu Ardevan, cercetător recunoscut în domeniul antichităților romane din România și Livio Zerbini din Italia, un cercetător tânăr, dar inițiat în studierea principalelor probleme ale istoriei Daciei Romane. Capitolele redactate de fiecare autor au fost semnate în parte. Astfel, primele V capitole și al IX-lea aparțin lui Livio Zerbini, următoarele capitole VI-VII-VIII și X au fost elaborate de Radu Ardevan. Lucrarea a fost gândită ca o lucrare accesibilă pentru cititor cu literatura de specialitate adăugată în finalul fiecărui capitol în parte.

Capitolul introductiv intitulat *La Dacia preromana* (Dacia preromană) (p. 6-21) tratează mai multe aspecte privind descrierea cadrului geografic cunoscut de la Dunărea de jos, evoluția istorică a spațiului în discuție până la contactul cu lumea romană în secolul I încheiate cu conflictele militare din anii 85/86 din timpul lui Domițian prelungite în două campanii militare. Aceste evenimente au transformat Dacia liberă în inamicul potențial al Imperiului Roman, problemă pe care Traian a urmărit-o cu tenacitate de la urcarea pe tron.

La conquista romana (Cucerirea romană) (p. 22-33) și-a propus prezentarea generală a evenimentelor care marchează formarea provinciei. Sunt prezentate succint principalele izvoare ale evenimentelor din anii 101-106: fragmentele păstrate din Dio Cassius, inscripții ce tratează această problematică și bineînțeles Columna lui Traian, mai puțin monumentul de la Adamclissi. Evenimentele militare din anii 101-102, 105-106 sunt descrise fiecare însoțite de câte o hartă explicită a teritoriului în discuție: prima încercând să stabilească limitele regatului lui Decebal cu principalele fortificații și direcții de atac ale armatei romane spre centrul regatului dac, în anul 101-102, iar cea de a doua redând teritoriul aflat sub ocupație romană între anii 102-105, ultimele conflicte și organizarea provinciei până în anul 107 prin prezența lui Traian aici. Evenimentele au fost prezentate cu acuratețe științifică.

3. *La Dacia nell'età di Traiano* (Dacia în timpul lui Traian (p. 35-47). Este o problemă complexă care cuprinde mai multe subcapitole precum acelea

privind frontierele noii provincii Dacia, teritoriile aparținând Moesiei Inferior etc., organizarea administrativă și militară ale provinciei. Autorul observă importanța acordată provinciei din punct de vedere militar, prin stabilirea aici, a trei legiuni a XIII-a Gemina, I Adiutrix și a IIII-a Flavia Felix alături de un număr mare de trupe auxiliare, ceea ce a conferit Daciei dreptul a avea un legat de rang consular; sunt menționați cei 5 *legati* din vremea lui Traian. Sistemul defensiv al provinciei este descris pornind din sud-vestul Daciei și până la vărsarea Oltului în Dunăre. Un alt subcapitol este dedicat căilor de comunicație principale ale provinciei care au fost construite deja în timpul lui Traian.

Un loc distinct îl ocupă populația și colonizarea provinciei. L. Zerbini remarcă pentru început statutul populației învinse, în care aristocrația și marea preoțime dacică au fost anihilate de Statul roman, marea masă a populației primind calitatea de *dediticii*, ceea ce presupunea lipsa de drepturi fundamentale, precum acela de cetățenia romană și proprietate privată (p. 44). În atare situație, situația dacilor din punct de vedere economic s-a schimbat radical. Ei vor forma masa de populație stabilizată mai ales în mediul rural. Unii vor atinge anumite trepte sociale primind cetățenia romană datorită serviciului militar roman, al trupelor auxiliare formate din daci.

În opinia lui L. Zerbini, prima colonizarea romană a fost determinată de instalarea trupelor și a populației vicane (în *vici militares* și *canabae*), ceea ce este corect și prin aceasta ar trebui să vorbim de o colonizare oficială a statului roman, fiind cea mai importantă numeric. Colonizarea civilă a fost determinată de atracția unei vieți prospere în noua provincie (dalmati în munții Apuseni, celți din Noricum și Pannonia sud-orientală, elemente în curs de romanizare, ultimii așezați pe malul drept al râului Târnava, sau greci și orientali izolați prezenți în mediul urban etc.). Toate acestea au condus spre formarea unei civilizații romane provinciale în Dacia.

Capitolul IV, *La storia e l'amministrazione della Dacia Romana fino al 235 d. C.*, (Administrația romană în Dacia Romană până la sfârșitul anului 235 d. Chr.) (p. 49-64) tratează de fapt, pe scurt istoria politică a provinciei Dacia, cu principalele evenimente care au existat între secolul II și primele decenii ale secolului III; între acestea problema modificărilor administrative constatate în timpul lui Hadrian și Marcus Aurelius însoțite de hărți explicative pentru fiecare perioadă ocupă locul central. Desigur, sunt menționate unele situații dificile provocate de atacurile dacilor liberi, sau ale altor neamuri cum au fost cele din timpul lui Antoninus Pius menționate de Aelius Aristides, *Orationes XXVI,70* pentru anii 143-144, dar omise altele tot atât de importante cum au fost din anii 155-157.

Un loc distinct ocupă pentru Dacia, domnia lui Marcus Aurelius și Commodus, perioada de timp marcată de violentele războaie marcomanice, care au afectat Dacia Superior între anii 167-169 (vezi tăblițele cerate de la Roșia Montană, ori templul lui Liber Pater de la Ulpia Traiana) dar și celelalte două provincii: Dacia Porolissensis

și Malvensis. Cu acuratețe, autorul a prezentat evenimentele cele mai importante, care au avut loc și au determinat reunificarea celor trei provincii sub o conducere unică. Măsurile luate au făcut ca la sfârșitul perioadei Dacia să apară ca o provincie sigură. După războaiele civile din anul 193, ridicarea la putere a noii dinastii a Severilor marchează în evoluția provinciei Dacia o ultimă perioadă de prosperitate economică, urbanistică, socială. Se evidențiază prezența în Dacia, în anul 214, a lui Caracalla, moment semnificativ pentru refacerea unui număr important de castre, edificii publice etc.

Semnificativă este aderarea provinciei alături de alte provincii dunărene la sprijinirea împăratului Maximinus Thrax (235-238).

L'esercito et il sistema difensivo (Armata și sistemul defensiv) (p. 65-79) și-a propus o scurtă trecere în revistă a modului de organizare militară a Daciei după anul 118, când două legiuni I Adiutrix și a III-a Flavia Felix nu mai staționau în Dacia, iar în cele două provincii noi Inferior și Porolissensis se aflau doar trupe auxiliare. Autorul menționează pentru Dacia inferior și unități de flotă fluvială (p. 67) despre care însă până în prezent nu deținem nici un fel de informații nici epigrafice nici tegulare?

În anul 168, raportul de forțe se schimbă prin venirea legiunii a V-a Macedonica la Potaissa. În acest moment, doar Dacia inferior rămâne numai cu trupe auxiliare în dispozitiv. Dar, se face o observație pertinentă și anume reunificarea armatei celor trei Dacii sub o comandă unică a consularului provinciei. O hartă cunoscută în literatura de specialitate ilustrează întregul sistem defensiv al Daciei dar însoțită cu explicații corespunzătoare pentru fiecare castru și unitate militară staționată acolo.

În concluzie, L. Zerbini face o scurtă mențiune asupra trupelor de daci înființate de Traian și Hadrian, omițând nu știm de ce pe cele din timpul lui Marcus Aurelius, date numeric doar 3 sau 4, fără alte informații.

L'economia (Economia romană) (p. 81-112) capitolul al V-lea elaborat de R. Ardevan cuprinde mai multe subcapitole care și-au propus prezentarea sectoarelor principale ale economiei romane. Se remarcă de la început, impulsul adus de romani la începutul secolului II în unele direcții ale economiei romane. Dificultatea unei astfel de analize de sinteză, este cu atât mai mare cu cât în caracterul lucrării de față, autorul a fost obligat să se încadreze în anumite limite de natură informațională impuse de modul general de prezentare. Ca atare, a avut loc doar o prezentare generală a domeniilor generale ale economiei antice fără a putea aprofunda un sector al lor sau nu.

Economia a fost tratată după cum urmează pe sectoare principale cu anumite observații: agricultura, minierul, meșteșugurile, comerțul. Pentru fiecare din acestea, autorul a adus argumentele corespunzătoare cu anumite mărturii epigrafice și mai puțin arheologice care atestă prelucrarea unor metale precum fierul, bronzul, plumbul, a pietrei etc. Producerea vaselor de sticlă la Apulum, a unor podoabe de sticlă la Tibiscum și Porolissum dovedesc practicarea acestui meșteșug și în Dacia.

Un loc distinct trebuie acordat ceramicii cel mai bine reprezentat prin descoperiri arheologice până acum în Dacia romană. Sunt evidențiate atelierele de la Ampelum, Micăsasa, Gârla Mare (?).

Arta pietrării constatată în arta construcțiilor, la anumite edificii din mediul urban, alături de cea a monumentelor executate în atelierele locale a beneficiat de o atenție mai mare, cu observații pertinente. Atelierele de geme identificate la Romula și Porolissum cu un repertoriu figurativ divers reprezintă un domeniu al activității de bijutier mai puțin cunoscut în provincie.

Corespunzător acestei activități economice sunt colegiile grupate în asociații generale de *fabri* și mai rar pe specialități, cum ar fi între altele *collegium nautarum*, *utriculariorum*.

Un alt subcapitol tratează direcțiile generale ale comerțului, cu referire directă la originea unor negustori veniți din Orient sau vestul Imperiului, la situația circulației monetare existentă în timpul anarhiei militare. Se fac observații privind principalele taxe și impozite plătite de Dacia inclusă în sistemul vamal *publicum portorium Illyrici*.

Capitolul VII: *La società (Societatea)* (p.113-158) credem că este unul din capitolele cele mai reușite al prezentei monografii, care încearcă să surprindă pe de o parte caracteristicile generale ale populației grupate astfel: A. autohtoni; B. coloniști sub forma de peregrini sau cetățeni romani. În cadrul mobilității sociale se fac observații privind prezența anumitor elemente senatoriale în Dacia care fac parte din sistemul de organizare administrativă și militară a Daciei: *legati*, *tribuni militum*, dar care evident au stat temporar în provincie. Un loc aparte îl dețin cavalerii numeroși în provincie aflați pe diferite trepte ale carierei lor. Pentru ilustrarea unor aspecte ale evoluției demografice din mediul urban al Daciei romane este analizat succint fiecare oraș în parte, alături de *pagus*-ul de la Micia și *civitas* de la Sucidava. Toate aceste observații au evidențiat în provincie o civilizație romană stabilă similară cu a altor provincii.

Cultura e romanità (Cultura și romanitate) (p. 159-190) pornind de la scrierea în limba latină constatată în inscripții de pe teritoriul provinciei care demonstrează cunoașterea acesteia alături de elemente concludente de artă romană (urbanism, sculptura (monumente votive sau onorifice etc.), religia cu diversele ei medii de origine greco-romană, orientală, balcanică, cultul imperial cu aspectele specifice Daciei.

Capitolul IX: *La provincia nel periodo dell'anarchia militare (Provincia în timpul anarhiei militare)* (p. 193-208) reprezintă o scurtă trecere în revistă a principalelor evenimente care au loc după moartea lui Maximinus Thrax (235-238), apoi Gordian al III-lea (238-244), Filip Arabul (244-249) după care, cu domnia lui Traianus Decius începe perioada cea mai dificilă din istoria Imperiului Roman de instabilitate politică, militară urmată de criză economică în primul rând financiară

generalizată care a afectat provinciile Imperiului. În final, Dacia va fi abandonată în anul 271.

Capitolul X : *La Dacia postromana* (Dacia în epoca postromană) (p. 209-234) tratează în mai multe subcapitole această problematică: Istoria politică a Daciei după domnia lui Aurelian; Populația daco-romană până la sfârșitul secolului VI; Civilizația daco-romană aducând în discuție o serie de elemente noi.

Concluzione (Concluzii) (p. 235-237) încheie prezenta lucrare arătând câteva din elementele specifice ale civilizației romane în spațiul nord-dunărean, profunzimea acestei fenomen și mai ales integrarea acesteia în marele areal al civilizației mediteraneen.

Lucrarea se încheie cu două anexe extrem de utile pentru cine dorește să citească această lucrare: un tabel sinoptic de cronologie a principalelor evenimente din Dacia Romană foarte util pentru înțelegerea istoriei generale a provinciei, mai puțin tratată sub acest aspect și urmată de o listă a guvernatorilor și procuratorilor financiari ai Daciei adusă la zi.

O scurtă listă de izvoare literare și bibliografie generală încheie această lucrare, urmată de o altă listă a toponimelor antice cu identificarea modernă a localităților. În fine un indice de nume antice și un altul de localități încheie această lucrare.

Gândită ca o lucrare de popularizare, *Dacia Romană* reprezintă o minimonografie, accesibilă publicului larg, destul de densă în informații, scrisă alert încercând să capteze atenția. Cei doi autori în demersul lor au trebuit din această cauză să reducă mult anumite elemente de rigoare și spațiu pe care le impune o astfel de tematică. Credem că lucrarea este interesantă pentru orice cititor avizat care este doritor să cunoască istoria unei provincii romane, cum a fost Dacia. Sperăm ca lucrarea să trezească interes în Italia și să contribuie la creșterea interesului pentru Dacia Romană!